

Registro Nr. 1852

LIETUVOS VALSTYBĖS ISTORIJOS ARCHYVAS

FONDAS NR. 184

LAZDIJŲ MAGDEBURGINIS TEISMAS

ЛОЗДЕЙСКИЙ МАГДЕБУРГСКИЙ СУД

AKTŲ KNYGŲ VIDAUS DOKUMENTŲ

APYRAŠAS NR. 1

CHRONOLOGINĖS RIBOS: 1733–1762 m.

LIETUVOS VALSTYBĖS ISTORIJS ARCHYVAS
PAŽYMA APIE LAZDIJŲ MAGDEBURGINIO TEISMO FONDĄ NR. 184

2024-03-08 Nr. A7-15

Vilnius

I. INFORMACIJA APIE FONDO SUDARYTOJĄ

Miestų savivaldos institucijų XVI–XVIII a. įrašų arba aktų knygos – vienas svarbiausių šaltinių Lietuvos miestų istorijos tyrinėtojams. Jos padeda išaiškinti pakitimus miestų savivaldos institucijų veikloje ir nustatyti miestiečių kultūrinį lygį¹. Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje (toliau – LDK) teisę organizuoti savivaldą turėjo tie miestai, kuriems valdovas suteikdavo vadinamąją Magdeburgo privilegiją, t. y. teisę tvarkytis pagal Magdeburgo miesto (Vokietijoje) pavyzdį². Magdeburgo teisę pirmiausia gavo sostinė Vilnius. Ją suteikė Lietuvos didysis kunigaikštis (toliau – Ldk) Jogaila 1387 m. Vėliau ta teisė buvo suteikta Kaunui (1408 m.), Trakams (1409 m.) ir kitiems miestams. Intensyviausiai Magdeburgo teisė LDK plito po 1564–1566 m. reformų ir 1569 m. Liublino unijos. Tada magdeburginės privilegijos pradėtos suteikinti ir mažesnėms gyvenvietėms bei miesteliams. Iki 1776 m. savivaldos teisės buvo duotos 28 miestams: Vilniui, Kaunui, Trakams, Veliuonai, Merkinei, Vištyčiui, Skuodui, Alytui, Biržams, Kėdainiams, Virbaliui, Lazdijams, Kretingai, Jurbarkui, Joniškiui, Simnui, Varniams, Naumiesčiui (Vladislavovui), Šeduvai, Šventajai, Vilkaviškiui, Liudvinavui, Liubavui, Šiauliams ir Viekšniams. Vieni iš jų buvo privatūs, t. y. įkurti privačiose valdose, kiti valstybiniai arba didžiojo kunigaikščio. Prie pirmųjų priklausė Kretinga, Skuodas, Biržai, Kėdainiai ir artimas jiems bažnytinis miestas Varniai, o visi kiti buvo valstybiniai³.

Lazdijų miestui Magdeburgo teisės suteiktos 1597 m. gegužės 17 d., leista rinktis turgui ir prekymečiui, statyti rotušę ir kt.⁴ Vėliau šias teises miestui Abiejų Tautų Respublikos (toliau –

¹ KIAUPA, Zigmantas, „Lietuvos miestų savivaldos organų įrašų knygos XVI–XVIII amžiuje“, *Jaunųjų istorikų darbai: respublikinės jaunųjų istorikų konferencijos tezės* kn. 3 (1980), p. 113.

² KIAUPA, Zigmantas, „Miestai“, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kultūra: tyrinėjimai ir vaizdai* (Vilnius, 2001), p. 353. Seniausias Lietuvos savivaldis miestas yra Klaipėda. Pasak Jolantos Karpavičienės, 1258 m. suteikta Liubeko teisės privilegija laikoma pakankamu argumentu Klaipėdą traktuoti kaip pirmąjį savivaldų miestą dabartinės Lietuvos teritorijoje, KARPAVIČIENĖ, Jolanta, „Liubeko ir Magdeburgo teisių raiška Europoje viduramžiais ir ankstyvaisiais naujaisiais laikais“, *Acta historica universitatis Klaipedensis* t. 17 (2008), p. 29–30.

³ TYLA, Antanas, „Įvadas“, *Lietuvos magdeburginių miestų privilegijos ir aktai*, t. 1, *Joniškis, Jurbarkas* (Vilnius, 1991), p. 5.

⁴ MIŠKINIS, Algimantas, „Lazdijų istorinės urbanistinės raidos kai kurie bruožai“, *Kultūros paminklai* t. 2 (1995), p. 59.

ATR) valdovai pakartotinai patvirtino dar keturis kartus (1636, 1669, 1718, 1744 m.) konfirmacinėmis privilegijomis⁵. Paprastai miestų archyvai, kaip ir jiems suteiktos privilegijos, buvo saugomos rotušėje. Tačiau keli pavyzdžiai rodo, kad magdeburginės privilegijos buvo saugomos bažnyčioje arba miesto pareigūnų, miestiečių namuose. Lazdijų atveju privilegijas iki XVIII a. pabaigos, o galbūt ir dar ilgiau, saugojo patys miestiečiai. Nėra žinoma kur Lazdijų privilegijos buvo saugomos XIX a., nes šiuo laikotarpiu Lazdijų rotušė buvo apgriuvusi, 1833, 1857 ir 1886 m. miestą nusiaubė dideli gaisrai⁶.

1593–1649 m. Lazdijus nuomojo Naruševičiai, vėliau – Nesvyžiaus šakos Radvilos. XVII a. pradžioje, realizuojant magdeburginių teisių nuostatas, mieste turėjo veikti magistratas, taip pat turėjo būti pastatytas rotušės pastatas. XVII a. dokumentuose minint miestą dažnai vartotas „magdeburginės jurisdikos“ terminas, kita teritorija vadinta miesteliu⁷.

Kaip ir kiti nedideli valstybiniai miestai, Lazdijai savivaldos teisių neteko 1776 m. Tolimesnė jų istorija neaiški, nes ir po 1776 m. kartais minimi magistrato pareigūnai. Jie atliko kai kuriuos Lazdijų seniūnijos pavedimus. 1791 m. paskelbus miestų įstatymą, Lazdijai, net neturėdami reikalaujamos valdovo privilegijos, išsirinko naujus miesto pareigūnus ir toliau tęsė darbą. Kai po metų nugalėjo Targovicos konfederatai ir iš miestų pareikalavo priesaikos bei duomenų apie savivaldų kūrimui įgytas ir panaudotas lėšas, Lazdijų burmistras Dominykas Krependorfas, suolininkas Andrius Lusčikovskis, tarėjai Povilas Markevičius ir Tomas Pujanovskis bei kiti miestiečiai per savo įgaliotą atstovą pranešė, kad jie miesto reikalams išleido 1230 auksinų ir 27,5 grašio. Į šią sumą buvo įrašyta kelionė į Varšuvą dėl privilegijos įgijimo, magistrato aktų knygų užvedimo bei kitos išlaidos. Tai leidžia spėti, kad 1792 m., kaip ir po 1776 m. reformos, kai kurios savivaldos institucijos išliko, bet neaišku iki kada⁸.

Kai kuriems miestams, turėjusiems savivaldos teises, 1791–1792 m. nebuvo suteiktos renovacinės privilegijos. Paskutinė renovacinė privilegija 1792 m. birželio 26 d. buvo suteikta Valkininkams. Po to jos nebuvo suteikiamos. Targovicos konfederatų spaudžiamas, ATR karalius Stanislovas Augustas Poniatovskis buvo priverstas atsisakyti Ketverių metų reformų ir pasirašyti jas naikinantį aktą. Todėl tokie magdeburginiai miestai, kaip Joniškis, Alytus, Virbalis,

⁵ DRUNGILAS, Jonas, „Įvadas“, *Lietuvos magdeburginių miestų privilegijos ir aktai*, t. 8, *Lazdijai, Simnas* (Vilnius, 2013), p. 9.

⁶ Ten pat, p. 10–12.

⁷ MIŠKINIS, Algimantas, „Lazdijų istorinės urbanistinės raidos kai kurie bruožai“, p. 59–60.

⁸ RIMŠA, Edmundas, „Lazdijai“, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės miestų antspaudai* (Vilnius, 1999), p. 339–340.

Varniai, Vištytis, Lazdijai, Skuodas, Kretinga, Šventoji-Palanga ir Žagarė (Senoji), renovacinių privilegijų negavo⁹.

Lietuvos valstybės istorijos archyve (toliau – LVIA) XIX a. antrojoje pusėje – XX a. pirmojoje pusėje buvo saugomos 2 Lazdijų magdeburginio teismo aktų knygos¹⁰, apimančios 1733, 1746–1749, 1756–1762 m. laikotarpį. Tačiau XX a. 5–6 dešimtmečiuose archyve perskirstant lietuviškąjį ir baltarusiškąjį rankraštinių paveldą dėl darbuotojų aplaidumo šios aktų knygos buvo nugabentos į Baltarusiją¹¹. LVIA saugomas tik 1845–1848 m. Vincento Daugėlos Narbuto sudarytas šių aktų knygų vidaus dokumentų apyrašas (dokumentų rejstras)¹².

Po trečiojo ATR padalijimo 1795 m. Lazdijai atiteko Prūsijai, nuo 1807 m. priklausė Varšuvos kunigaikštystei, nuo 1815 m. – Lenkijos karalystei¹³.

XIX a. pirmoje pusėje Lazdijų magdeburginio teismo aktų knygos buvo saugomos Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo archyve, vėliau – Vilniaus civilinio teismo rūmų archyve.

II. DOKUMENTŲ SUTVARKYMAS

Bendrosios žinios apie fondo dokumentus

1852 m. balandžio 2 d. Rusijos imperatorius Nikolajus I paskelbė įsaką „dėl vakarinių gubernijų centrinių senųjų aktų archyvų Kijeve, Vitebske ir Vilniuje įsteigimo“¹⁴. Remiantis šiuo įsaku buvo įsteigtas Vilniaus centrinis senųjų aktų archyvas, kuriame turėjo būti sukaupti visi LDK veikusių įstaigų ir institucijų aktai, surašyti iki 1799 m. Šio archyvo direktoriumi buvo paskirtas Nikita Gorbačevskis. Archyvo išlaidoms iš valstybės išdo buvo skirta 2 300 rublių, o jo veiklą kontroliavo Rusijos imperijos liaudies švietimo ministerija.

⁹ KRYŽEVIČIUS, Vincas, *Lietuvos privilegijuotieji miestai* (Vilnius, 1981), p. 88–89.

¹⁰ ГОРБАЧЕВСКИЙ, Никита, *Каталог древним актовым книгам губерний Виленской, Гродненской, Минской и Ковенской* (Вильна, 1872), p. 186; *Опись документов Виленского центрального архива древних актовых книг*, сост. И. Спрогис (Вильна, 1901–1913), p. 201.

¹¹ KIAUPA, Zigmantas, *Lietuvos kultūros vertybių kelionės iki 1990 m.: praradimai ir sugrįžimai* (Vilnius, 2006), p. 119–120; DRUNGILAS, Jonas „Įvadas“, p. 19.

¹² LVIA, f. 184 (SA), ap. 1, b. 1 (Gorb. 19654).

¹³ MIŠKINIS, „Lazdijų istorinės urbanistinės raidos kai kurie bruožai“, p. 60–61.

¹⁴ *Полное собрание законов Российской империи: Собрание 1825–1887*, т. 27, ч. 1, № 26126, p. 228 https://nlr.ru/e-res/law_r/search.php [žiūr. 2024–03–06].

Vilniaus civilinio teismo rūmai, kuriuose buvo saugomos Lazdijų magdeburginio teismo aktų knygos, 1852 m. rugpjūčio 23 d. Vilniaus centriniam senųjų aktų archyvui perdavė 2 bylas¹⁵.

1872 m. buvo išleistas N. Gorbačevskio sudarytas spausdintinis Vilniaus senųjų aktų archyvo bylų inventorinis apyrašas, pavadintas Katalogu, kuriame buvo įrašytos 18 243 bylos. Lazdijų magdeburginio teismo bylos (2 vienetai) N. Gorbačevskio kataloge sudarė atskirą grupę (Gor. Nr. 5643–5644)¹⁶. Pagal dokumentų pobūdį N. Gorbačevskis visas bylas pavadino Lazdijų magdeburgijos aktų knygomis. Ankstyviausias dokumentas buvo 1746 m. Kiekvienai bylai kataloge suteiktas inventorinis numeris, nustatytos chronologinės ribos, nurodytas lapų kiekis.

1906 m. išleistas dalinai pertvarkytas Ivano Sprogio senųjų aktų archyvo katalogas buvo informatyvesnis. I. Sprogio kataloge Lazdijų magdeburginio teismo bylos taip pat sudarė atskirą grupę (Spr. Nr. 5609–5610)¹⁷. I. Sprogis visas bylas pavadino Lazdijų magdeburgijos einamųjų reikalų aktų knygomis. Ankstyviausias dokumentas buvo 1746 m., vėlyviausias – 1762 m. Kiekviena byla gavo naują inventorinį numerį, tiksliau apibrėžtos jų chronologinės ribos ir nurodytas lapų kiekis. I. Sprogio ir N. Gorbačevskio senųjų aktų katalogais, nepaisant jų neišbaigtumo, plačiai naudojamosi iki šių dienų.

XX a. vykę pasauliniai karai ir okupacijos skaudžiai atsiliepė Vilniaus centriniam senųjų aktų archyvui. Jis ne kartą buvo išvežtas į užsienį ir vėl gražintas į Lietuvą. Nemažai bylų dingo arba atsidūrė kitų šalių archyvuose. Po antro pasaulinio karo Vilniaus centrinio senųjų aktų archyvo bylos perėjo LTSR centrinio valstybinio archyvo žinion. 1946 m., siekiant įvesti tikslią Lietuvos archyvuose saugomų fondų apskaitą ir kontrolę, Vyriausioji archyvų valdyba prie TSRS vidaus reikalų ministerijos išleido potvarkį, kuriuo LTSR archyvų valdybai nurodoma užregistruoti visus tuo metu buvusius archyvų fondus, suteikiant jiems numerius. Vykdam šį potvarkį, 1949–1951 m. Lazdijų magdeburginio teismo fondui buvo suteiktas Nr. 184 (SA).

XX a. 5–6 dešimtmečiuose LDK laikotarpio Senųjų aktų knygų kompleksas buvo išdraskytas ir virto Baltarusijos archyvų papildymo šaltiniu. Neatsakingai atrenkant perduoti archivalijas, į Baltarusiją buvo nugabentos ir Lazdijų magdeburginio teismo aktų knygos¹⁸. Jau

¹⁵ *О передаче древних актовых книг Виленскою палатою гражданского суда*, LVIA, f. 594, ap. 1, b. 654, l. 47, 53v.

¹⁶ ГОРБАЧЕВСКИЙ, Никита, *Каталог древним актовым книгам губерний Виленской, Гродненской, Минской и Ковенской*, p. 186.

¹⁷ *Опись документов Виленского центрального архива древних актовых книг*, p. 201.

¹⁸ KIAUPA, Zigmantas, *Lietuvos kultūros vertybių kelionės iki 1990 m.: praradimai ir sugrįžimai*, p. 119–120.

1955 m. LTSR centriniam valstybiniame archyve atlikus fondo Nr. 184 (SA) bylų kiekio ir fizinės būklės patikrinimą, buvo nustatyta, kad pagal I. Sprogio senųjų aktų katalogą trūksta 2 bylų Nr. 5609–5610.

1975–1978 m., 1980 ir 1984 m. Lietuvos TSR centriniam valstybiniame istorijos archyve atliktų Lazdijų magdeburginio teismo fondo Nr. 184 (SA) bylų kiekio ir fizinės būklės patikrinimų metu taip pat buvo nustatyta, kad pagal I. Sprogio katalogą trūksta 2 bylų Nr. 5609–5610. Todėl buvo nutarta jas išbraukti iš archyvo apskaitos.

1986 m. sudarytas Lazdijų magdeburginio teismo fondo Nr. 184 apyrašas Nr. 1, kuriam pagal papildomą rankraštį N. Gorbačevskio katalogą priklausė 1 byla Nr. 19654. Tai buvo į Baltarusiją išvežtų Lazdijų magdeburginio teismo aktų knygų vidaus dokumentų apyrašas (dokumentų rejestras).

2024 m. naujai sudarius Lazdijų magdeburginio teismo fondo Nr. 184 (SA) apyrašą Nr. 1, jame faktiškai yra 1 apskaitos vienetas.

Iš viso Lazdijų magdeburginio teismo fonde Nr. 184 (SA) yra 1 apskaitos vienetas, kurio chronologinės ribos 1733–1762 m.

Aktų knygų vidaus dokumentų apyrašas Nr. 1

Iš naujo patyrinėti ir pertvarkyti Senuosius aktus imtasi, norint ištaisyti papildomame rankraštiniame N. Gorbačevskio Senųjų aktų kataloge pastebėtus bylų aprašymo trūkumus ir netikslumus. 2024 m., sudarant naują Lazdijų magdeburginio teismo fondo Nr. 184 (SA) apyrašą Nr. 1, buvo atlikti šie darbai:

1. bylų kiekio, fizinės būklės patikrinimas;
2. trūkstamų fondo bylų paieška;
3. bylos priklausymo fondui nustatymas;
4. dokumentų tikslių chronologinių ribų nustatymas;
5. bylos antraščių lietuvių ir rusų kalbomis sudarymas;
6. naujų numerių suteikimas apskaitos vienetai.

Fondo Nr. 184 (SA) apyrašui Nr. 1 priklausanti byla, įrašyta į papildomą rankraštį N. Gorbačevskio katalogą, gavo naują apskaitos numerį (Nr. 1), tačiau šalia lieka nurodytas ir ankstesnis numeris (Nr. 19654).

Tai maždaug 1845–1848 m. Vincento Daugėlos Narbuto sudarytas Lazdijų magdeburginio teismo aktų knygų vidaus dokumentų apyrašas (dokumentų rejestras). Jis 1839 m. pabaigoje pasiprašė perkeliamas dirbti Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo archyvo archyvaro (kuriuo tuo metu buvo jo dėdė Jonas Zenkavičius) pagalbiniu. 1842 m. rugsėjo 25 d. tapo kolegijos sekretoriumi, o 1842 m. lapkričio 17 d. paskirtas laikinai įkurtos Vilniaus archeografijos komisijos, kuri turėjo rūpintis Tribunolo knygų peržiūra ir svarbiausių dokumentų išrašymu, nariu. 1844 m. vasario mėnesį, pasitraukus J. Zenkavičiui iš direktoriaus pareigų, buvo patvirtintas vyriausiuoju Tribunolo archyvo fondų saugotoju. 1845–1848 V. Narbutas asmeniškai arba, jam prižiūrint, kiti archyvo darbuotojai rengė kai kurių Vyriausiojo Lietuvos Tribunolo įrašų knygų apyrašus¹⁹. Tuo pačiu laikotarpiu turėjo būti parengtas ir Lazdijų magdeburginio teismo aktų knygų vidaus dokumentų apyrašas.

Išanalizavus V. Narbuto sudarytą Lazdijų magdeburginio teismo aktų knygų vidaus apyrašą aiškėja, kad ji sudarė 1733, 1746–1749, 1756–1762 m. tvirtinamųjų ir einamųjų reikalų aktai. Pirmojoje byloje (Gorb. 5643, Spr. 5609) įrašyti buvo 143 dokumentai, antrojoje (Gorb. 5644, Spr. 5610) – 127 dokumentai. Pasak Jono Drungilo, šios aktų knygos menkai atspindi Lazdijų miesto ir miestiečių gyvenimą, nes jose dominuoja Trakų pavieta bajorų, dvasininkų (testamentai, užrašymai, įkaitai ir kt.), taip pat šiek tiek su vaitu, kuris dažniausiai buvo pavieto pareigūnas, susiję turtiniai dokumentai²⁰.

Atlikus trūkstamų Lazdijų magdeburginio teismo aktų knygų paiešką, paaiškėjo, kad jos yra saugomos Baltarusijos nacionaliniame istorijos archyve Minske (čia jos sudaro atskirą Lazdijų magistrato fondą Nr. 1814)²¹. LVIA yra saugomos šių aktų knygų skaitmeninės kopijos²².

Tvarkant Lazdijų magdeburginio teismo fondo Nr. 184 (SA) apyrašą Nr. 1, nefondinių bylų jame nerasta. Bylos datų, fizinio stovio arba sudėties ypatybės yra nurodytos apyrašo Nr. 1 lentelės pastabų skiltyje.

¹⁹ STANKEVIČ, Adam, „XIX a. istorijos mylėtojas Vincentas Daugėla Narbutas“, <https://lt.lt/pdf/gelvonai/personalijos-2007.pdf> [žiūr. 2024–03–06].

²⁰ DRUNGILAS, Jonas „Įvadas“, p. 18.

²¹ Фонды национального исторического архива Беларуси. Справочник (Минск, 2006), p. 18; Ф. 1814 «Лоздейский магистрат», <https://fk.archives.gov.by/fond/95386/> [žiūr. 2024–03–06].

²² LVIA, f. 1999 „Dokumentų kopijų kolekcija“, ap. 7 „Baltarusijos archyvuose saugomų dokumentų skaitmeninės kopijos“, b. 16–17.

Lazdijų magdeburginio teismo aktų knygų vidaus dokumentų apyrašas parašytas rusų kalba. Tvarkant apyrašą Nr. 1, sudarytos naujos bylos antraštės lietuvių ir rusų kalbomis, tiksliau nustatytos bylos chronologinės ribos ir lapų kiekis.

Iš viso į fondo Nr. 184 (SA) Lazdijų magdeburginio teismo apyrašą Nr. 1 įrašytas 1 apskaitos vienetas, kurio chronologinės ribos 1733–1762 m.

Informacijos ir sklaidos skyriaus
vyriausioji specialistė

Violeta Pansevič

**ПЕРЕВОД СПРАВКИ ФОНДА № 184
«ЛОЗДЕЙСКИЙ МАГДЕБУРГСКИЙ СУД»**

I. ИНФОРМАЦИЯ О ФОНДООБРАЗОВАТЕЛЕ

Одним из важнейших источников для исследователей истории литовских городов являются книги записей или актовые книги городских самоуправлений XVI–XVIII вв. Они помогают объяснить изменения в деятельности городских самоуправлений и определить культурный уровень горожан. В Великом Княжестве Литовском (далее – ВКЛ) право на организацию самоуправления принадлежало тем городам, которым правитель предоставил так называемое Магдебургское право, то есть право управления по образцу города Магдебург (Германия). Магдебургское право в первую очередь получило Вильно. Это право в 1387 г. ему предоставил великий князь литовский (далее – Вкл) Ягайло. Позже это право было предоставлено для Ковна (1408 г.), Трок (1409 г.) и других городов. Наиболее интенсивное распространение Магдебургского права в ВКЛ произошло после реформ в 1564–1566 гг. и Люблинской унии 1569 г. Тогда привилегии с Магдебургским правом начали предоставляться и более мелким поселениям и городам. До 1776 г. право самоуправления получили 28 городов: Вильно, Ковно, Троки, Шкуды, Олита, Бирже, Кейданы, Вержболово, Лоздзее, Кретинген, Юрбург, Янишки, Симно, Ворне, Владиславов, Шадово, Свента, Волковышки, Людвиново, Любово, Шавли и Векшни. Некоторые из них были частными, т. е. были учреждены в частных владениях, другие – государственные или принадлежали великому князю. Кретинген, Шкуды, Бирже, Кейданы и близлежащий духовный город Ворне принадлежали первой группе, а все остальные – второй группе.

17 мая 1597 г. город Лоздзее получил Магдебургское право, ему было разрешено организовать рынки и проводить ярмарки, строить ратушу и т.д. Позже это право городу подтверждали правители Речи Посполитой (далее – РП) еще четыре раза (в 1636, 1669, 1718 и 1744 гг.) путем конфирмационных привилегий. Обычно, архивы городов, как и предоставленные им привилегии, хранились в ратуше. Однако несколько примеров показывают, что магдебургские привилегии хранились в костеле или в домах должностных лиц и горожан. В случае Лоздзей привилегии хранились самими горожанами до конца XVIII в., а возможно, и дольше. Неизвестно, где хранились

привилегии Лоздзей в XIX в., ведь в этот период Лоздзейская ратуша была разрушенная, в 1833, 1857 и 1886 гг. город был опустошен большими пожарами.

В 1593–1649 гг. Лоздзее арендовал Нарушевич, позже – Радзивиллы несвижской ветви. В начале XVII в., во время реализации положений Магдебургского права, в городе должен был действовать магистрат, а также должно было быть построено здание ратуши. В документах XVII в. вспоминая о городе часто использовался термин «магдебургская юрисдикция», в то время как другая территория называлась городком.

Как и другие небольшие государственные города, Лоздзее потеряли право самоуправления в 1776 г. Их дальнейшая история неясна, так как должностные лица магистрата иногда упоминаются и после 1776 г. Они выполняли некоторые распоряжения Лоздзейского староства. После провозглашения Закона о городах в 1791 г., Лоздзее, даже не имея требуемой привилегии правителя, избрали новых должностных лиц и продолжили работу. Когда через год Тарговицкие конфедераты одержали победу и потребовали от городов присягу и данные о средствах, приобретенных и использованных для создания самоуправления, лоздзейский бурмистр Доминик Крепендорф, лавник Андрей Лусчиковский, радцы Павел и Фома Пуяновский и другие горожане через своего полномочного представителя сообщили, что потратили на дела города 1230 злотых и 27,5 гроши. В эту сумму входила поездка в Варшаву для получения привилегии, ведение актовых книг магистрата и другие расходы. Это говорит о том, что в 1792 г., как и после реформы 1776 г., некоторые учреждения самоуправления оставались, но неясно, до какого времени.

В период с 1791 по 1792 год некоторым городам, имевшим право самоуправления, не были предоставлены реновационные привилегии. Последняя реновационная привилегия была предоставлена для местечка Олькеники 26 июня 1792 г. После этого их не предоставляли. Под давлением членов Тарговицкой конфедерации король РП Станислав Август Понятовский был вынужден отказаться от реформ Четырехлетнего сейма и подписать акт об их уничтожении. Поэтому такие магдебургские города, как Янишки, Олита, Вержболово, Ворне, Виштынец, Лоздзее, Шкуды, Кретинген, Свента-Полонген и Жагоры (Старые), не получили реновационных привилегий.

Во второй половине XIX в. – первой половине XX в. в Литовском государственном историческом архиве (далее – ЛГИА) хранились 2 актовые книги Лоздзейского

магдебургского суда, охватывающие период 1733, 1746–1749, 1756–1762 гг. Однако в 5–6 десятилетиях XX в., во время перераспределения литовского и белорусского рукописного наследия в архиве из-за небрежности работников, эти актовые книги были перевезены в Беларусь. В ЛГИА хранится только внутренняя опись документов этих актовых книг (реестр документов), составленная Викентием Нарбутом в 1845–1848 гг.

После третьего раздела РП в 1795 г. Лоздзее отошли к Пруссии, с 1807 г. принадлежали Варшавскому герцогству, с 1815 г. – Королевству Польскому.

В первой половине XIX в. актовые книги Лоздзейского магдебургского суда хранились в архиве Трибунала ВКЛ, позже – в архиве Виленской палаты гражданского суда.

СОЗДАНИЕ ФОНДА И ЕГО СТРУКТУРА

Сведения о фонде

2 апреля 1852 г. император России Николай I издал указ „об учреждении в Киеве, Витебске и Вильно центральных архивов древних актов“. Согласно этому указу, в Виленском центральном архиве древних актов, которое курировало министерство народного просвещения Российской империи, должны были быть собраны все документы, составленные до 1799 г. Директором архива был назначен Никита Горбачевский. Для нужд учреждения из государственной казны выделено 2 300 рублей.

Виленская палата гражданского суда, в ведении которой находились актовые книги Лоздзейского магдебургского суда, 23 августа 1852 г. передала Виленскому центральному архиву древних актов 2 дела.

В 1872 г. Н. Горбачевским была издана опись-каталог дел, находящихся в Виленском центральном архиве древних актов. В него были внесены 18 243 дела. Лоздзейский магдебургский суд, как и другие учреждения ВКЛ, в каталоге проходила как отдельная группа дел, имевшая 2 единицы хранения (Горб. № 5643–5644). По виду документов Н. Горбачевский все дела причислил к актовым книгам. Самым древним был документ с 1746 г. Каждое дело получило инвентарный номер, были указаны хронологические рамки документов и количество листов.

В 1906 г. был издан частично усовершенствованный каталог древних актов Ивана Спрогиса, в котором Лоздзейский магдебургский суд также проходил как отдельная группа дел, имевшая 2 единицы хранения (Спр. № 5609–5610). И. Спрогис эти дела назвал актовыми поточными книгами. Самым древним являлся документ с 1746 г., самым поздним с 1762 г. Каждое дело получило новый инвентарный номер, точнее были указаны хронологические рамки документов и количество листов. Каталоги Н. Горбачевского и И. Спрогиса, несмотря на их недостатки, широко вошли в научный оборот.

В XX в. прошедшие мировые войны, оккупации, экономическая разруха болезненно отозвались на судьбе Виленского центрального архива древних актов. Он несколько раз был вывезен за границу. Немало дел потерялось или оказалось в архивах соседних государств. После войны дела Виленского центрального архива древних актов перешли в ведение Центрального государственного архива Лит.ССР. В 1946 г. Архивное управление Лит.ССР получило указание Главного Архивного управления при МВД СССР о взятии всех архивных фондов на учёт и присвоении им номеров. Выполняя это указание в 1949–1951 гг. фонду «Лоздзейский магдебургский суд» был присвоен № 184.

В 5-6 десятилетиях XX в. комплекс книг Древних актов периода ВКЛ был разорван на части и превращен в источник пополнения белорусских архивов. При безответственном отборе к передаче архивных документов в Беларусь были вывезены и актовые книги Лоздзейского магдебургского суда. Уже в 1955 г. во время проверки наличия и состояния дел фонда № 184 в Центральном государственном архиве Лит.ССР. было установлено, что по каталогу И. Спрогиса отсутствуют 2 дела № 5609–5610.

В 1975–1978, 1980, 1984 гг. в Центральном государственном историческом архиве Лит.ССР также была проведена проверка наличия и состояния дел фонда № 184 «Лоздзейский магдебургский суд». В результате проверки установлено, что по каталогу И. Спрогиса отсутствуют 2 дела № 5609–5610. Поэтому было принято решение снять эти дела с учета архива.

В 1986 г. была составлена опись № 1 фонда № 184 «Лоздзейский магдебургский суд», которой согласно дополнительному рукописному каталогу Н. Горбачевского принадлежало 1 дело № 19654. Это была внутренняя опись документов (реестр документов) актовых книг Лоздзейского магдебургского суда, которые были вывезены в Беларусь.

После составления в 2024 г. новой описи № 1 фонда № 184 «Лоздзейский магдебургский суд» в ней была учтена 1 единица хранения.

Итого в фонде № 184 «Лоздзейский магдебургский суд» имеется 1 единица хранения, хронологические рамки которой 1733–1762 гг.

Первая опись фонда № 184 «Лоздзейский магдебургский суд»

Недостатки и неточности в описании дел дополнительного рукописного каталога Н. Горбачевского явились стимулом для исследований Древних актов. При составлении в 2024 г. новой описи № 1 фонда № 184 «Лоздзейский магдебургский суд» были проведены следующие работы:

1. проверка наличия и физического состояния дел, ведение точного фактического учёта Древних актов;
2. розыск отсутствующих дел;
3. фондирование;
4. уточнение хронологических рамок документов;
5. составление заголовков дела на литовском и русском языках;
6. перешифровка дела.

Дело, входящее в новосозданную опись № 1 фонда № 184, внесенное в дополнительный рукописный каталог Н. Горбачевского, получило новый инвентарный номер (№ 1), но рядом указан и старый шифр каталога Н. Горбачевского (№ 19654).

Это внутренняя опись документов актовых книг (реестр документов) Лоздзейского магдебургского суда, составленная В. Нарбутом примерно в 1845–1848 гг. В конце 1839 г. он попросил перевести его на работу помощником архивариуса (которым в то время был его дядя Ян Зенкович) в архив Трибунала ВКЛ. 25 сентября 1842 г. он стал секретарем коллегии, а 17 ноября 1842 г. был назначен членом временно созданной Виленской археографической комиссии, которая должна была заниматься просмотром книг Трибунала ВКЛ и выписыванием важнейших документов. В феврале 1844 г., после ухода Я. Зенковича с должности директора, он был утвержден главным хранителем фондов архива Трибунала ВКЛ. В 1845–1848 гг. В. Нарбут лично или под его руководством другие сотрудники архива составляли описи некоторых книг Трибунала ВКЛ. В этот же

период должна была быть подготовлена и внутренняя опись документов актовых книг Лоздзейского магдебургского суда.

Анализ внутренней описи документов актовых книг Лоздзейского магдебургского суда, составленной В. Нарбутом, показывает, что она состояла из крепостных и поточных актов периода 1733, 1746–1749, 1756–1762 гг. В первой книге (Горб. 5643, Спр. 5609) были 143 документа, во второй (Горб. 5644, Спр. 5610) – 127. По мнению Йонаса Друнгиласа, эти актовые книги немного отображают жизнь города и горожан Лоздзей, так как в них доминируют имущественные документы, относящиеся к дворянам Троцкого повета и духовенству (духовные завещания, записи и т.д.), а также немного относящиеся к войту, который обычно был должностным лицом повета.

При розыске отсутствующих актовых книг Лоздзейского магдебургского суда выяснилось, что 2 книги хранятся в Национальном историческом архиве Беларуси в Минске (из них составлен отдельный фонд Лоздзейского магистрата № 1814). В ЛГИА хранятся только цифровые копии этих книг.

При составлении описи № 1 фонда № 184 «Лоздзейский магдебургский суд» нефондовых дел в ней не обнаружено. Особенности дат, физического состояния и состава дела указаны в таблице первой описи, в колонке «примечания».

Внутренняя опись документов актовых книг (реестр документов) Лоздзейского магдебургского суда написана на русском языке. В описи № 1 также составлены новые заголовки дела на литовском и русском языках, точнее указаны хронологические рамки документов и количество листов.

Всего в описи № 1 фонда № 184 «Лоздзейский магдебургский суд» имеется 1 единица хранения, хронологические рамки которой 1733–1762 гг.

Старший специалист

Отдела распространения информации

Виолета Пансевич

